

Олена Варецька,

доктор педагогічних наук, професор
кафедри початкової освіти КЗ
«Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти»
Запорізької обласної ради

ФОРМУВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ І ПІДПРИЄМЛИВОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Перетворення у господарських, соціокультурних, міжнародних відносинах, розширення інформаційного середовища, суттєві відмінності між дітьми вчорашніми, сьогоднішніми (покоління Y) і майбутніми (покоління Z), побоювання появи у майбутньому соціально неадаптованого, «непотрібного класу», озброєного застарілими знаннями – таких собі «експертів», «резервуарів знань» з кожного предмету й одночасно «любителів» у життєвих справах спричиняють ускладнення процесу адаптації громадян до реалій соціально-економічної дійсності, реформування соціальних структур, у тому числі й системи освіти й виховання, їх функціонального змісту. Сприймаючи апріорі освіту (тим більше економічну) й відповідну професійну підготовку запорукою економічного процвітання держави, бізнесу, особистості, політичні правлячі сили (переважно для того, щоб залишити слід в історії) намагаються реформувати освіту, зорієнтувати національну політику на освітні системи інших країн.

Зауважимо, що задовго до початку цього сторіччя американська організація «Партнерство заради вмінь XXI століття» (Partnership for 21st Century Skills) почала відстоювати вміння XXI століття. Їх перелік міститься у «Рекомендаціях Європейського парламенту Ради Європи щодо формування проголошених одинадцять (!) років тому (18.12.2006 р.) ключових компетентностей освіти впродовж життя», серед яких ініціативність, підприємливість. Більш того, Європейська рамка підприємницької компетентності EntreComp зосереджена на досягненні консенсусу між усіма зацікавленими сторонами та встановлення зв'язку між сферами освіти та праці, є фактичним еталоном для будь-якої ініціативи щодо заохочення підприємницької діяльності громадян Європи, може використовуватися для розроблення навчальної діяльності для заохочення розвитку підприємливості як компетентності, визначення параметрів її оцінювання як учнів, так і інших громадян [16].

Концептуальні засади й вихідні положення означеного документа важливі і для України в умовах її євроінтеграції. Саме тому Концепція нової української школи [15] (далі по тексту – Концепція) містить однаково важливі десять компетентностей, потрібних як для успішної самореалізації в суспільстві, так і для життя. Серед таких маємо

зупинитися на ініціативності й підприємливості в контексті формування соціальної компетентності з огляду на те, що засадничою лінією сучасного освітнього процесу має стати духовно-економічна соціалізація особистості молодшого школяра як суб'єкта соціально-економічних відносин. Пояснити таку думку можна, перш за все, тим, що навчання успішному «веденню, управлінню домашнім господарством» ([о-ковочи́а](#) – від [о-кос](#) (ойкос, «дім») + [νόμος](#) (номос, «звичай» чи «право») втілиться як у реальну духовно-економічну, соціально орієнтовану поведінку, так і в духовно-економічну стійкість, яка стане стрижнем особистості учня початкової школи, допомагатиме здійсненню свідомого, відповідального вибору власної позиції у просторі соціально-економічних зв'язків, встановленню партнерських відносин як в бізнесі, так і в суспільних відносинах.

Проте приймаючи європейські цінності, варто не нехтувати й власне національними й ментальними, історичним досвідом розвитку багатьох поколінь. У цьому контексті зауважимо, що питання розвитку підприємливості та ініціативності, соціалізації особистості, зокрема й економічної, не є новим у суспільній думці, починаючи від грецьких філософів (концепція «розумного егоїзму» Аристотеля, міра, розумність, духовний елемент в господарській діяльності людини в Антисфена, Аристиппа, Епікура, Сократа) до індустріального напрямку (К. Ушинський), ділового (М. Шелгунов), політехнічного (Н. Крупська, А. Луначарський), індустріального (П. Блонський), господарського (А. Макаренко) виховання й сповненого економічним змістом трудового виховання (В. Сухомлинський) у ХХ столітті. При цьому на духовності як ознаці економічного виховання не акцентується, а сутність економічного виховання у багатьох характеристиках збігається із сутністю економічної соціалізації [1, с. 9].

До речі, *ініціативність і підприємливість у радянський період розглядалися у низці результатів економічного виховання. Зокрема, комплексні програми трудової школи С. Шацького передбачали створення системи різнобічних впливів на дитину, розвиток її підприємницьких здібностей, життєвої компетентності, організацію праці на благо суспільства, вміння передбачити її наслідки для країни. У свою чергу, налагодження мажорних відносин, розвиток у дітей почуття власної гідності, здатності до дії й гальмування, чемності в ділових відносинах [13, с. 140], вибудову системи перспективних ліній у вихованні, упровадження ідеї зв'язку держави та особистості, випереджального виховання, орієнтації на «людську творчість», виховання бережливості, оперативності, діловитості, колективізму, чесності, дбайливості, відповідальності, здатності до орієнтування тощо [13, с. 259], розвиток навичок володіння матеріальними і духовними благами, поводження з грошима [13, с. 122] відображено у теоретичних положеннях А. Макаренка.*

Варто також згадати й сутність підприємництва, визначену австрійським економістом Й. А. Шумпетером (одним із перших, 1912 р.), пов'язану з функцією реалізації нововведень у виробництві, створення нових комбінацій факторів виробництва і запровадження їх в економіку з метою забезпечення економічного росту; уточнену основну функцію підприємництва, яка полягає у подоланні старих стереотипів і меж в економіці, відкритті нових прибуткових можливостей економічних систем (В.А. фон Хайек, Дж. Долан, Е. Лідсей); визнання підприємця як головної фігури підприємництва – такої особистості, яка прагне до нововведень (Д. МакКлелланд), має підприємницьку силу для здійснення підприємницької діяльності, об'єднання навколо себе персоналу, спрямування його зусиль на досягнення цілей підприємництва, сприймання грошей як засобу досягнення мети [за 14].

Необхідно наголосити й на перманентності уваги до економічного виховання, яка характеризується періодами зростання та спадання відповідно до державної політики.

Отже, з огляду на вище означене стають зрозумілими деякі зміни акцентів і зосередження у Концепції на таких компетентностях як ініціативність і підприємливість. Серед їх характеристик уміння: генерувати нові ідеї й ініціативи, втілювати їх у життя з метою підвищення як власного *соціального статусу й добробуту*, так і розвитку суспільства й держави; раціонально вести себе як *споживач*, ефективно використовувати індивідуальні *заощадження*, приймати доцільні рішення у сфері *зайнятості, фінансів* тощо. Як бачимо, поруч з акцентуацією на соціально-економічній соціалізації, у певній мірі послабленим є духовно-ціннісний аспект. Однак, попри проголошення Концепцією необхідності формування ініціативності й підприємливості, соціальної компетентності, наявності ґрунтовної науково-методичної бази вивчення економіки (раніше розроблені й нові варіативні курси з економіки) обмежується як наповнюваністю інваріантної частини навчального плану, так і межевим навантаженням учня. Вирішенню виховного завдання перешкоджає також непідготовленість учителів, відсутність уваги до виховання духовності.

Підсиленням цього питання є створена науково-методична база за період незалежності України. Це низка авторських програм, зокрема «Неперервна економічна освіта» (І. Сасова, О. Падалка, О. Шпак), «Основи економіки» для учнів 2–4 класів (Л. Бездольна, Р. Білан), «Економіка для молодших школярів» для учнів 3–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів (Т. Гільберг, О. Юхимович), «Основи економіки» для 2–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (Т. Власенко, М. Гуренок, І. Дорогопулько), «Азбука економіки» (Н. Постольська, О. Куріпко), «Казкова економіка»: програма економічних знань для початкової школи на засадах етнопедагогіки (М. Чумарна), програми факультативного курсу «Основи економічних знань» для 3–4 класів загальноосвітньої школи (укладач

О. Божко), роботи з дітьми дошкільного і молодшого шкільного віку з економічного виховання (Н. Смелянська), пошуково-експериментальна програма з економічної психології «Проектування наступності в розвитку економічного мислення дітей дошкільного та шкільного віку» (Н. Побірченко), Концепція розвитку економічного мислення особистості авторської школи № 37 м. Полтави (Ю. Лелюк, О. Решетняк, І. Тимченко), та ін. Однак, попри усі позитиви, серед їх недоліків – відсутність єдності економічного й духовного складника освіти й виховання, уваги до необхідності духовно-економічного виховання (ця тенденція простежується і сьогодні). Цінним надбанням (за визнанням наукової, вчительської, учнівської та батьківської спільнот) для вирішення вище означених питань є цілісне науково-методичне забезпечення процесу як підготовки вчителів початкових класів до духовно-економічного виховання школярів [2; 8–11] так навчально-методичне забезпечення освітнього процесу молодших школярів, яким є **авторський курс «Початки економіки» для початкової школи загальноосвітніх навчальних закладів** [5–7; 12]. Зауважимо, що його розроблено у 2000 році, апробовано у 45-и навчальних закладах. Він має гриф МОН України (2006 р., 2014 р.). Результати 17-річного упровадження підтверджують його ефективність, а позитивні відгуки дітей, вчителів, батьків – соціальну користь [1].

Актуальність означеного курсу зростає з огляду на той факт, що відповідно до експериментальних навчальних планів початкової школи експериментальних навчальних закладів (Наказ МОН України №1181 від 16.08.2017 р.) учні мають опанувати шістьма предметами, серед яких – «Я досліджую світ» – інтегрований. Поміж галузей цього курсу – технологічна (1 год на тиждень), громадянська, соціальна (по 0,5 год на тиждень), які мають за мету формування також ініціативності та підприємливості. При цьому «розподіл годин між галузями інтегрованого курсу під час проведення занять може перерозподілятися упродовж тижня / місяця залежно відмети і завдань інтегрованих тем та підготовленості класу до опрацювання програмового змісту за умови дотримання сумарної кількості годин з навчального предмета на кінець семестру / навчального року», а сам предмет «Початки економіки», заснований на педагогіці партнерства, ураховує дидактичний принцип інтеграції й містить багато завдань інтегративного змісту [3], сприяє розвитку соціальної, економічної на духовних засадах компетентності.

Зрозуміло, що виходячи із концептуальних положень «Нової української школи», можна розробити новий курс, який необхідно не один рік апробувати. Проте, творчому та відповідальному вчителю, який постійно працює над собою, якому надано академічну свободу й можливість не тільки готувати власні авторські навчальні програми, а й власноруч обирати підручники, методи, стратегії, способи і засоби навчання; активно виражати власну фахову думку, якому гарантується

Державою свободу від втручання у професійну діяльність [15], може використовувати й вище згадані надбання, ефективність використання яких доведено практикою.

Список використаних джерел

1. Варецька О. В. Підготовка учителів початкових класів до економічного виховання школярів у системі післядипломної педагогічної освіти : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Варецька Олена Володимирівна. – Запоріжжя, 2008. – 315 с.

2. Варецька О. В. Духовно-економічне виховання молодших школярів на основі авторського курсу «Початки економіки»: Навчальний посібник для вчителів початкових класів (інших спеціальностей, які викладають курс «Початки економіки») та викладачів системи післядипломної педагогічної освіти: навчальний посібник – 2-ге вид., доопрацьоване, перероблене. Запоріжжя : КПУ, 2015. – 76 с. Рекомендовано МОН України як навчальний посібник для організаторів післядипломної педагогічної освіти, слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників та студентів вищих навчальних закладів, лист № 1/ 11-1635 від 11.03.2010 р.

4. Варецька О. В. Застосування міжпредметних зв'язків програмового курсу початкової школи з економікою / О. В. Варецька // Початкова школа. – 2005. – № 10. – С. 17 – 20.